

8. Stajnica u XX. stoljeću

Upoznajte svoju povijest da bi lakše mogli shvatiti sadašnjost i prosuditi svoju budućnost...

8.1. Uvod

Mnogi kažu da je XX. stoljeće «*stoljeće megaumiranja*». Stotine milijuna ljudi dalo je svoje živote u tom ludilu. Politička podijeljenost među državama i narodima dovela je europsku civilizaciju na rub propasti. Politička podjela na one koji imaju i one koji nemaju kolonije u vrijeme druge industrijske revolucije dovela je do I. svjetskog rata. Nepravedan mir koji je zračio osvetom

Brinje pred I. svjetski rat 1906. godine

pobjednika nad poraženima i želja gubitnika da zajamče što bolje uvjete vlastitog razvitka doveli su do II. svjetskog rata. U njemu će stradati oko sedamdesetak milijuna života i u europske narode usaditi međusobno nepovjerenje za čije će prevladavanje i stvaranje zajedništva trebati dosta vremena.

Nakon I. svjetskog rata raspadom triju carstava stvoreni su brojni problemi oko neriješenih nacionalnih pitanja. Od Turske, preko Grčke i bivše Jugoslavije, bivše Čehoslovačke, bivših država SSSR-a, baltičkih zemalja, južnog Tirola... nalaze se brojna krizna žarišta koja novoosnovane državne tvorevine i nedemokratski režimi nisu ih htjeli riješiti. Vladalo je pravo jačega, bez obzira na kasnije posljedice takove politike, što će na dovesti na ovim prostorima do niza krvavih drama, koje ponegdje i danas traju (Kosovo, Bosna, Cipar...). Tek kada su "veliki" europski narodi shvatili da takva politika dovodi samo do uništavanja i ratova, krenuli su ujediniteljski procesi, koji još uvijek traju.

U tom kontekstu povijesnih činjenica treba gledati svu tragičnost ličkih prostora u XX. stoljeću.

8.2. Prvi svjetski rat

Prvi svjetski rat izazvat će kod Stajničana izuzetno velike žrtve. Ne samo što će veliki broj muškaraca biti uključen u ratne operacije, već će ubrzati poslijeratna iseljavanja. Izbio je nakon atentata na austrougarskog princa Ferdinanda u Sarajevu. Austro-Ugarska je mobilizirala sve sposobne muškarce. Mobilizacija je započela **25. lipnja 1914.** a mobilizirano je 2.900.000 rezervista i 450.000 vojnika - ročnika, ustrojenih u 16 korpusa. Na području tadašnje Hrvatske i Slavonije ustrojen je **13. korpus**, sa ukupno oko 72.000 vojnika. Kazivači se sjećaju da je išao trubač od Jezerana prema Stajnici i trubom pozivao ljude na mobilizacijska zborišta.

Početak rata 13. korpus je upućen na srpski front u sastavu 5. armije, gdje vodi vrlo teške borbe sa srpskom vojskom. Posebno su teške bitke vođene prilikom prijelaza Drine, koje su započele 12. kolovoza i trajale sve do Cerske bitke, ali bez značajnih pomaka bojišnice. Novi napad započeo je 8. rujna, ali zbog vrlo teških gubitaka obje strane prelaze u pozicijski rat. Jesenskom austrougarskom ofenzivom i pobjedom u Kolubarskoj bici, koja je trajala od 16. studenog do 5. prosinca 1914., dolazi do premoći austrougarskih snaga i srpskog povlačenja prema Albaniji. U tom će povlačenju Srbi pretrpjeti vrlo velike gubitke od stalnih bojnih djelovanja, epidemija i vrlo loših vremenskih uvjeta. U ovim borbama Stajničani nemaju velikih gubitaka.

Još se nije uspio oporaviti od borbi u Srbiji, a već u **siječnju 1915.** korpus je prebačen u sastavu 7. armije u Bukovinu. Tu ostaje kraće vrijeme, da bi u sastavu 3. armije prebačen u Galiciju (južna Poljska), gdje ojačava njemačke i austro-ugarske snage u poznatoj *Galicijskoj operaciji*. Ovdje se vode vrlo teške borbe u kojima je stradalo mnogo Stajničana. Gubici su bili više nego stravični. Pojedine postrojbe imale su i do 100 % gubitaka. Najteže su bitke vođene oko **Sambora, Zlate i Gnjile Lipe i Lavova**. Na tom dijelu fronta Rusi su u početku imali značajnih uspjeha, uspjevši probiti austro-ugarske položaje. Posebno se jake borbe vode **6-11. rujna 1914.** kada je doslovce došlo do frontalnog sudara ruske i austro-ugarske vojske, poznate kao *bitke kod Rave Ruske*. Kasnije se front uspio stabilizirati uslijed čega prelazi u pozicijski rat bez značajnijih pomicanja bojišnice. (*Vojna enciklopedija, Beograd*)

Naši su vojnici izuzetno teško podnosili ove napore i ratne strahote. Preživjeli su pričali o velikom broju mrtvih i ranjenih. Bilo je mnogo psihički poremećenih vojnika, ali i oboljelih od zaraznih bolesti i velike hladnoće. Danima su boravili u rovovima punim vode i leda bez kvalitetne odjeće, hrane i zdravstvene zaštite. Poginule oko sebe nisu mogli sahranjivati. Nesnosan smrad širio se oko njih. To je stanje najbolje opisao Miroslav Krleža u svojim poznatim novelama.

Nakon izbijanja građanskog rata u Rusiji. Rusi su primorani potpisati Brestlitovski mir **3. ožujka 1918.** godine. Zbog toga je 13. korpus premješten je na talijanski front, odnosno na **tirolsko ratište**. I ovdje se vode vrlo teške borbe s Talijanima poglavito u dolini rijeke Soče, Piave i Južnog Tirola. Gubici su s obje strane vrlo veliki.

Treba napomenuti da je manji broj Stajničana ratovao i na drugim frontovima. Kazivači se sjećaju da su pojedine manje postrojbe ratovale i u *Grčkoj*, i to na solunskom frontu. Tako se izvjesni **Marko Vučetić** vratio iz Grčke s dva para konja i kola! **Franjo Rajković** i **Frane Perković** su tamo ranjeni. Ne postoje broječni podaci o broju stajničkih vojnika koji su sudjelovali u ovom ratu, ali je on zasigurno vrlo velik. Kao časnici i dočasnici osim bojnika Murkovića spominju se narednik **Tomo Perković-Štenta** i "lajtman" **Tominac**, koji se nakon rata odselio u okolicu Vukovara.

*Prof. Petar Marinić, austro-ugarski
pričuvni časnik*

Josip Vuković i supruga Mandica 1915. godine

Austro-ugarski vojnik Franjo Rajković, 1917. g

*Braća Murković u I. svjetskom ratu. Stoje Ivan,
jedan od čelnika HSS-a u Gospiću između
svjetskih ratova, i Joško (desno), a sjedi Matija,
general u II. svjetskom ratu.*

Mnogi od mobiliziranih Stajničana ostavili su svoje kosti na brojnim bojišnicama, ili su završili u zarobljeničkim logorima. Nažalost, »*Spomenica rkt. župe Sv. Nikole*« nestala je tijekom Drugog svjetskog rata, što je pričinjavalo brojne probleme u istraživanju, te oko sastavljanja popisa poginulih. Neka ova knjiga bude dostojan spomen na njihovu žrtvu. Cilj mi je bio sakupiti popis svih poginulih, ali, nažalost, bez dokumentacije i drugih izvora to nije bilo moguće. **Proučavajući dostupne podatke procijenjuje se da je u ovom ratu poginulo između 60-80 naših sugrađana.** Tijekom istraživanja došao sam do popisa manjeg dijela poginulih i to:

1. **Ivan Tominac, Markov** - FILIPOV, nestao u Rusiji, kao i njegov brat,
2. **Mijo Tominac,**
3. **Nikola Tominac, Jurin,** nestao u Rusiji,
4. **Josa Tominac, Mijin,** rođ. 1892, nestao u Rusiji,
5. **Tome Tominac-Čulin,** rođ. 1891, nestao u Rusiji,
6. **Anton Tominac- Belčev,** rođ. 1894, nestao u Rusiji,
7. **Marko Tominac, Antonov,** Markičin, rođ. 1894, nestao u Rusiji,
8. **Ivan Tominac-Markičin,** (Đeđelo), nestao u Rusiji,
9. **Mile Sertić-Roznik,** poginuo na talijanskom ratištu
10. **Mile Mesić-Šmit,** nestao u Rusiji,
11. **Sertić-Mijat** (ime nepoznato)
12. **Ivan Vuković-Jurkov,** mjesto pogibije nepoznato
13. **Mate Krznarić, Lukin,** poginuo 1917 u Galiciji
14. **Petar Vuković** nestao u Rusiji,
15. **Tomica Perković- Antulić,** nestao, nepoznato,
16. **Joso Dumenčić-Pandurov,** poginuo na talijanskom frontu 1918. godine
17. **Nikola Marinić,**
18. **Mile Radinčić,**
19. **Ferdo Vuković-Pernar**
20. **Pave Vuković-Pernar**
21. **Mate Movrić-Mlinaričin**
22. **Frane Movrić,** poginuo kod Bihaća u Bosni
23. **Ivan Trtanj**
24. **Tone Perković-Nećak**

O životu u Stajnici u Prvom svjetskom ratu zna se vrlo malo. Zasigurno je zbog ratnih nedaća bio vrlo težak. Vladale su nestašice. Za potrebe vojske sakupljana je odjeća i obuća, te sredstva za obitelji poginulih kojih je bilo mnogo.

Godine **1916.** ove je krajeve pogodio vrlo jak potres, ali o njegovim posljedicama nema podataka. Godina **1917.** bila je sušna pa se osjećao nedostatak hrane. Stariji se sjećaju *da su na šumskim radilištima na Bukvaru radili zarobljeni Rusi, koji su civilima prodavali razne drvene predmete za svakodnevnu uporabu, samo da bi zauzvrat dobili nešto hrane za puko preživljavanje.*

O aktivnostima naših vojnika u revolucionarnim ruskim događanjima ne postoje značajniji sačuvani podaci. Iz raspoložive dokumentacije postoje izvjesni sudionici "Listopadske" (*Oktobarske*) socijalističke revolucije koji zasigurno potječu iz ovog kraja, poput **Luke Sertića** i **Jure Krznarića**. Odakle su točno nismo uspjeli saznati. (*Zbornik: "Lika u prošlosti i sadašnjosti", Karlovac 1973.*)

Stajničane zatječemo u zatočeništvu u dalekom Sibiru, gdje su bili izloženi vrlo teškim fizičkim naporima i hladnoći. Neki su se uspjeli vratiti stazama predaka koji su sudjelovali u poznatom Napoleonovom pohodu na Rusiju. Najveći dio puta morali su prijeći pješice. Kazivači

se sjećaju svega nekoliko zarobljenih Stajničana poput **Luke, Valentina, Petra i Vida Tominca, Slave i Mike Murkovića, Alojza Fröhlicha, Jurice Geršaka, Pere Vukovića, Ivana Perkovića-Markara, Josipa-Joje Vukovića-Pernara, Antona Perkovića**. Tako smo saznali da je u zarobljeništvu u Rusiji ostao **Valentin Tominac**, oženivši se u Ukrajini gdje je zasnovao obitelj. Kada je uspio steći nešto sredstava posjetio je Stajnicu između dva svjetska rata. U Drugom svjetskom ratu njegovo novo prebivalište opet se našlo u ratnom vihoru. Obitelj mu stradava a djeca završavaju u zarobljeništvu. Njegovu kćer Mariju, kao njemačku zarobljenicu, sreo je u Innsbrücku (Austrija) Franjo Tominac-Belac! U Rusiji se oženio i **Pero Vuković**, koji se nešto kasnije želio vratiti obitelji u Stajnicu, ali je njegova prva supruga to odbila.

Godine **1918.** vlada velika epidemija gripe “španjolke” koja je odnijela nekoliko života. Kazivači se sjećaju i dječje bolesti koja je u to vrijeme harala a zvala se “*grlica*”, od koje je dosta djece umrlo.

8.3. Propast Austro-ugarske monarhije

Uvod

Da bi se shvatilo to užasno vrijeme potrebno je u uvodu dati neka pojašnjenja. Zbog događaja u Rusiji i opasnosti od širenja boljševizma u jesen 1917. sile Antante i SAD i dalje su računale s očuvanjem dvojne Monarhije. Početkom 1918. godine obećana je autonomija a ne i nezavisnost narodima Austro-Ugarske. Daljnjim razvojem ratnih događaja i nakon sporazuma u Brest Litovsku, 3. ožujka 1918. poništavaju se sve nagodbe s Austro-Ugarskom i zemlja doslovce zapada u anarhiju i bezakonje. Dolazi do masovnog dezertiranja vojnika, ali i vojnih pobuna. U šumama je bujao *zeleni kadar*, sastavljen od vojnih bjegunaca koji plačkaju i teroriziraju stanovništvo. Građanstvo se također radikalizira. Dolazi do pokušaja nacionalne koncentracije političkih snaga, koje su osjećale potrebu da potvrde svoj autoritet uoči općeg rasula.

U rujnu 1918. vojna situacija se sve brže okreće protiv Monarhije. Probijen je solunski front i počinje talijanski protuudar na Piavi. Nastupaju užasni dani i velike nevolje, dolazi do paralize državne vlasti. Vojnici se bez ikakve organizacije vraćaju s frontova a policija je prestala funkcionirati. Nastupa opće bezakonje. Sve su izraženiji sukobi oko organizacije budućih država (ili države), osobito između Hrvata i Srba.

Kada je bilo vidljivo da će stara monarhija propasti, južnoslavenski narodi iz njezina sastava stvaraju u **listopadu 1918.** godine **Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba**. Ono će postojati vrlo kratko: do **1. prosinca 1918.** kada je proglašeno ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom u novo **Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca**. Narodu je najprije o stvaranju Države Srba, Hrvata i Slovenaca govoreno *kao o činu oslobođenja od Germana, Mađara i vjekovnom snu o panslavizmu*, itd. Nekim je Srbima taj akt bio “*povratak srpskog carstva*”. Međutim, uskoro će ispasti na vidjelo sve tragične posljedice tog “ujedinjenja”.

Situacija u novostvorenoj državi je vrlo teška i složena. Talijani i Mađari žele ostvariti neke svoje povijesne prostorne pretenzije. Talijanska vojska ulazi u Rijeku i Dalmaciju a u Međimurju Mađari progone i ubijaju hrvatski narod. To je i vrijeme kada srpska vojska okupira pojedina hrvatska područja i gradove (Rijeku, Dubrovnik, Split...). Dolazi do iskazivanja međunacionalne nesnošljivosti između Hrvata i Srba, osobito u Lici. To će vrijeme izuzetno obilježiti daljnju sudbinu hrvatskog naroda u slijedećim desetljećima, sve do stvaranja samostalne hrvatske države 1990. godine.

U Hrvatskoj se osjećaju teške posljedice rata. Velik broj muškaraca nalazi se izvan domovine, na frontovima i zarobljeništvu. Ali, ovdje se pak nalazi velik broj talijanskih i ruskih zarobljenika. Na izgradnji željezničke pruge bilo je zaposleno oko 4.000 zarobljenih Talijana, koji se nalaze u vrlo teškom stanju. Za njih se organiziraju sabirališta i upućuju se u matične zemlje.

Stanje na području Like s posebnim osvrtom na brinjsko područje

Lika će zbog svojega miješanog nacionalnog sastava biti u žiži velikosrpskih interesa. Vođa "prečanskih Srba" **Svetozar Pribičević** doslovce je izjavio: "Dok je Like nema republike", misleći na Radićevu borbu - republikanizam - odnosno za federalizaciju novostvorene države. Najžešće su bitke na političkom planu (ali ne samo njemu) vođene upravo u Lici. Nažalost, i sam će Pribičević u kasnijoj fazi svojega političkog djelovanja shvatiti da tako vođena politika neće biti od koristi niti Hrvatima niti Srbima, već je krenuo u smjeru davanja veće ravnopravnosti i političkom dogovaranju s Hrvatima. Zbog toga je bio izopćen iz srpske politike, nakon čega odlazi u emigraciju, gdje i umire.

Stvaranjem Kraljevine SHS 1918. velikosrpska politika koristi Srbe u Lici za ostvarenje svojih političkih ciljeva. Daje im mjesto u državnim službama, sudstvu, vojsci i policiji. Ekstremne velikosrpske organizacije djeluju punim intenzitetom. Posebno su na udaru katolički svećenici koji, kao dio hrvatske inteligencije, dižu svoj glas protiv nehumanih postupaka vlasti i bore se uglavnom za republikanske ideje, jer su svjesni da u tom trenutku nije moguće uspostaviti punu samostalnost. Dakle, od očekivanog bratstva slavenskih naroda nije ostalo ništa. Naravno, takvo će stanje biti uzrok pojave radikalnih hrvatskih političkih snaga, osobito poslije ubojstva Stjepana Radića.

Ni brinjsko područje nije krajem rata pošteđeno bezvlašća. To možemo pratiti po izuzetno kvalitetno sačuvanoj arhivskoj građi Narodnog vijeća SHS (u daljnjem tekstu: HDA, NV SHS). Općenito možemo reći da je stanje krajem rata izuzetno teško i složeno. Da bi se na terenu uspostavila bilo kakva sigurnost organiziraju se postrojbe Narodne straže i Narodne garde, međutim, one su preslabe za uvođenje reda u novonastaloj anarhiji i bezvlašću.

Krajem **listopada 1918.** godine pripadnici **79. pješачke pukovnije** u Otočcu u suradnji s pripadnicima "Zelenog kadra" provaljuju iz otočke vojarne i baraka na Špilniku i upadaju u grad. U oružanim sukobima pogiba šestoro ljudi. Prema dostupnim izvješćima vojnici uz pomoć "zelenog kadra" provode teror i pljačku po čitavoj županiji, posebno po kotarevima Brinje, Otočac i Perušić.

O stanju na našem području saznajemo iz iscrpnog izvješća brinjskog kotarskog upravitelja Horvatina, upućenog 22. studenog 1918. velikom županu Županije ličko-krbavske. On navodi da "se vojna uprava nije pobrinula da barem donekle održi disciplinu vojske, te ih razoružane otpusti kućama. Sva se sila naoružanih vojnika vraćala kućama sa oružjem i streljivom. Katastrofa je bila neizbježna, jer su u isto vrijeme opljačkana vojna skladišta u Karlovcu, Otočcu i Ogulinu. "Zeleni kadar" dobio je potpunu vlast u ruke i mogao je raditi što ga je volja."

Djevojka Marija Rajković
pred I. svjetski rat

Dalje se navodi da je napad na brinjski kraj započeo u noći 1./2. studenog 1918. *“i da je bio organiziran po “Zelenom kadru”, jer su istoga dana navalili na Jezerane i Brinje, jedni od strane Kapele a drugi iz Otočca. Od strane kotarske oblasti zatraženo je žurno telefonom pomoć u Otočcu i Ogulinu i Rijeci, te kod Narodnog vijeća u Zagrebu, no uzalud. Pomoć se niotkud nije mogla dobiti, a niti traženih 40 pušaka sa kojima bi se mogla na brzinu sastavljena mjesna narodna garda oboružati i oružničkoj postaji u pomoć priskočiti.”* Napad je u Brinju počeo *“uz umebesnu viku “živio zeleni kadar, živila naša prava” pijana vojnička rulja najprije je navalila na trgovce, a onda na općinske činovnike, te na koncu i ostale građane. Sin trgovca Fabianya počeo je pucati iz lovačke puške na rulju koja je na kuću njegova oca navalila, što je razbijesnilo napadače i kuća je tog trgovca bila u plamenu”.*

Međutim, ni lokalno stanovništvo nije ostalo čistih ruku, te je *“i ono navalilo na napadnute kuće i stalo robu, namještaj, živežne namirnice i sve što se tamo nalazilo raznašati, dapače i kolima razvažati. Jednako je bilo u Brinju, Križpolju i Jezeranama. Plačkaška rulja također je vikala “dolje mađaroni koji su nas mađarima prodavali, noćas ćemo ih popaliti i ubijati”. To se odnosilo na trgovce i činovnike - pristaše Hrvatsko-srpske koalicije”.* *“To je bio očit poziv za napad na lokalne Srbe koji su uglavnom bili članovi tih stranaka.*

U izvješću stoji da je na području kotara oko 20 osoba ustijeljeno a šteta se kreće nekoliko milijuna kuna. Vrlo je zanimljiva završna konstatacija u izvješću: *“Pošto su neki od općinskih zastupnika i jedne i druge općine u pljačkanju sudjelovali (misli se na Brinje i Jezerane, op. a.) ta su zastupstva po podpisanom raspuštena a povjerenikom općine u Brinju imenovan kotarski pristav Zvonimir Magdić a u Jezeranama Jure Vuković.”* (HDA, NV SHS, 248-I-Pn/1919. - 4/1918, kut. 1) Treba napomenuti da je spomenuti Jure Vuković - Pernar bio iz Stajnice i zbog te funkcije dobio je nadimak *“načelnik”!*

Prema ostalim izvješćima u Jezeranama su opljačkane tri najbogatije kuće. Narodna garda je preslaba da se oružjem odupre pobunjenicima i plačkašima. Za usporedbu odnosa snaga, treba napomenuti da je otočka vojarna brojila oko 2.000 vojnika, a Narodna garda svega 150 pripadnika. Oružničke postaje (žandarmerija) spale su na vrlo malo ljudi, a većina je otišla kući. (HDA, NV SHS, kut. 6, broj spisa 2288.)

Oružnički natporučnik Moholić iz Oružničkog 4. krila iz Ogulina, u čiju nadležnost spada i Oružnička postaja u Jezeranama, javlja **1. studenog 1918.** *“da u kotarevima Brinje i Otočac vlada prava anarhija i pljačka, da je “Zeleni kadar” premoćan i da je Oružnička postaja u Jezeranama razoružana.”* O

stanju na brinjskom području saznajemo i iz izvješća izvjesnog Uzelca od **6. studenog 1918.** *“da je Brinje od domaćih vojnika porobljeno i opljačkano. Štete ima oko 3.000.000 kruna. Fabijani pogoreni. Molim pomoć u vojsci”* (HDA, NV SHS, kut. 18, broj spisa 418.)

Nesnosno stanje na terenu potrajati će nekoliko dana, tako da u izvješću Narodnog vijeća u Otočcu

Jure Vuković, prvi slijeva

od **3. studenog** stoji *“da je Odbor NV proglasio prijeki sud i da je red uspostavljen”* (HDA, NV SHS, kut. 18, broj spisa 326.) To se vjerojatno odnosi na sam grad Otočac, dok je stanje u okolnim mjestima i dalje kaotično.

Iz ovoga se može zaključiti da Narodno vijeće SHS u Zagrebu nema kontrolu nad stanjem na terenu, što pogoduje onim snagama koje žele pomoć sa strane - iz Srbije. Srbi jedini na ovim prostorima imaju ustrojenu oružanu silu, iako je ona u vrlo teškom stanju, ali ipak postoji.

I nešto o uspostavi nove vlasti na području bivšeg kotara Brinje. O tome postoji vrlo malo raspoloživih podataka. Međutim, postoji jedno zanimljivo izvješće od **12. prosinca 1918.** kojim jezeranski **župnik Pavao Sertić** izvješćuje Narodno vijeće u Zagrebu *“da im do danas nisu stigle upute kako i na koji način provesti izbor za Narodno vijeće u Jezeranama. Mjesto Jezerane je općina od 4 župe, pa nam je čudno bilo pošto je u neposrednoj blizini u Križpolju, koje spada pod općinu Jezerane, izabralo narodno vijeće. Mislim da svaka župa mora imati svoje NV.* On ipak u nastavku predlaže da se izabere jedno vijeće u Jezeranama, a da se ovo u Križpolju ukine. (HDA, NV SHS, kut. 11, broj spisa 746.) Iz ovoga se izvješća može zaključiti da na brinjskom prostoru ne postoji neka jača politička snaga koja bi mogla preuzeti na sebe rješavanje vrlo teškog stanja. Jedino u Križpolju postoji jaka osoba koja se želi uključiti u rješavanje postojećeg stanja - to je poznati političar i H(R)SS-ovac **Tone Pavlović**. On je zasigurno preuzeo na sebe organizaciju NV u Križpolju, ne čekajući ostale. O njemu nešto više u nastavku.

Situacija na terenu postupno se smiruje. Javljaju se neke nove pojavnosti, osobito u nacionalno miješanim sredinama. Srbi slave svoje pobjedu u ratu i manifestiraju velikosrpsvo, a Hrvati se suprostavljaju sa republikanskim (federalističkim) idejama. Vojno zapovjedništvo Gospić upućuje dana **15. prosinca 1918.** izvješće Odjelu za narodnu obranu u Zagrebu, u kojem stoji *“da srpska omladina kliče “Živjela Velika Srbija”, “Dolje Hrvati i republika” itd. Hrvatski živalj pak organizira protumanifestacije. U narodu je nastala silna uzrujanost i strah.”* Zbog novonastale situacije vojni je zapovjednik stavio u pripravnost dio snaga. To je vrijeme nakon famoznog “ujedinjenja” i zna se protiv koga su uperene vojne snage u pripravnosti. (HDA, NV SHS, kut. 18, broj spisa 385.)

O političkoj situaciji imamo također izuzetno kvalitetno izvješće čelnika izvidničke grupe - **poručnika Krešimira Pavelića** - od **28. prosinca 1918.**, sastavljeno nakon obilaska Like. U njemu stoji *“da narodni odbori ne predstavljaju volju naroda”.* U poglavlju “politički i vjerski odnošaji”, navodi da se *“primjećuje u miješanim sredinama da čisti Hrvati nisu uključeni u aktivan rad odbora. Posebno je nesnosno stanje u Otočcu i Gospiću, a pogotovu u Udbini. Srpsko pučanstvo slavi pobjede, i to čisto srpske pobjede. Primjećuje se da su katolički svećenici zastupnici republikanske ideje”.* On se u svom izvješću osvrće i na pojave boljševizma (komunizma): *“Boljševičke ideje nisam zatekao nigdje”.* Ali ipak navodi *“da bi demobilizirani vojnici mogli postati lak plijen ovoj ideji. Osim svih zala koje sam zatekao na terenu još treba samo boljševizam”.*

I na kraju navodi da su Narodne straže svugdje ukinute, što znači da se na terenu ustrojavaju žandarmerijske i vojne snage koje mogu osigurati javni red i mir (HDA, NV SHS, kut. 3, broj spisa 56.). Ustrojavaju se vojne postrojbe koje će pokušati spriječiti daljnji raspad države, poglavito talijansku i mađarsku okupaciju. Politički pregovori uglavnom završavaju na štetu Hrvata. Značajan dio priobalja i otoka pripada Italiji, sporazum hrvatske i srpske strane o budućnosti i političkom uređenju zajedničke države neće tako brzo ugledati svjetlo dana. Nastupaju vrlo teški i složeni dani...

U zagrebačkom “Obzoru” od 9. srpnja 1919. str. 3. naišli smo na jedan zanimljivi nekrolog: *“Jučer je umro u Zagrebu u 52. godini života Josip Tominac, nadkontrolor državnih željeznica. Pokojnik je od rane mladosti služio kod željeznice i bio radi svojih rijetkih sposobnosti pozvan u zajedničko ministarstvo trgovine, u komu je bio jedini Hrvat. Kako nije nikako zatajio svoje domovine, ni svog osjećaja, pomagao je svuda naš narod. Bio je iskren pristaša narodnog jedinstva i dočekavši čas našeg oslobođenja i ujedinjenja, umro je u našem Zagrebu.”*

Nakon kraćeg istraživanja došli smo do podataka da je rođen u Hrvatskoj Kostajnici 1867. godine u obitelji željezničara. Pošto je kao dijete bio bistar i imao naročit talent za crtanje, poslan je o trošku države na školovanje u Mađarsku, jer su željeznice tada bile pod kontrolom Mađara. Kao veliki stručnjak uspio je postati nadkontrolor državnih željeznica, da bi nakon toga došao u Ministarstvo trgovine, gdje je imao blistavu karijeru. Bio je povezan sa brojnim tadašnjim velikašima i visokim dužnosnicima u državnoj upravi. Preko svog prijatelja, mađarskog grofa Ungara, upoznao je svoju buduću suprugu Milu iz Zagreba, čija je starija sestra bila Ungarova supruga. Nisu imali djece.

Kada je propala Austro-Ugarska vratio se teško bolestan u Zagreb, gdje ubrzo i umire. Uz sva nastojanja nismo uspjeli saznati još neke važne pojedinosti o njemu, iako je zasigurno podrijetlom iz Stajnice.

8.4. Stanje između dva svjetska rata

Uvođenjem diktature kralja Aleksandra 1929. i promjenom imena države u Kraljevinu Jugoslaviju 1931. povećava se pritisak na hrvatski narod. U općoj zaostalosti takva politika vodi sve dubljoj društvenoj krizi u Lici, koja će se raspadom Kraljevine **1941.** pretvoriti u krvavu ljudsku tragediju, čije će se katastrofalne posljedice osjetiti u svim narednim kriznim situacijama, poglavito u ratovima.

Gospodarsko stanje

U brinjskom kraju stanje nakon završetka rata je vrlo teško. Veliki broj muškaraca vratio se sa ratišta. Gospodarstvo je potpuno zamrlo, vladaju glad i neimaština. Rat je samo ubrzao iseljavanja i odlazak u inozemstvo. Dolazi do velikog iseljavanja u Slavoniju gdje se za mala sredstva kupuje napuštena imovina od Nijemaca, Mađara i narodnosti koje su se iselile u matične zemlje. Imućniji kupuju slobodnu zemlju od iseljenika u Stajnici, osiguravajući time egzistenciju za svoje obitelji. Česte su pojave suše i raznih biljnih bolesti koje drastično smanjuju poljoprivredne prinose. Nasade šljive napalo je vrlo

Pilana i Murkovičev “dvor”

Stajničke maškare pred kućom Tome Sertića - Tikvice 1929. godine.

Odijevanje u Lici početkom stoljeća

Skupina Stajničana 1929. godine. Gornji red: Ivan Perković, Jure Rajković, Marko i Josip Vuković - Paić; donji red: Milka Perković, Marija - Mice Movrić i Milka Šprajc Movrić

opasan štetnik - štitasta uš - koja je pricinila ogromne štete tamošnjim šljivicima. Ljudi su primorani krčiti već zapuštene površine, samo da bi povećali prinose i prehranili brojne obitelji. U to su vrijeme Stajničani živjeli uglavnom od poljoprivrede na usitnjenim posjedima, radu u šumi i gradnji cesta, gdje su se iskazali kao vrsni mineri.

Prihodi su, dakle, bili maleni, pa se i porez plaćao neuredno. Nerijetko su po-

reznici odvodili kravu ili tele iz štale. Uz sve neprilike njegovalo se uzajamno pomaganje, naročito prilikom značajnih radova. Susjed bi pomogao susjedu, a ovaj mu uzvraćao prvom zgodom. Imućniji gazde zapošljavali bi više ljudi kako bi sezonski posao čim prije obavio, a onda im za nagradu davali prehrambene proizvoda.

Trgovci i birtijaši plaćali bi u robi poput petroleja, duhana u pakličima, šibica, kvasca i sličnih kućnih potrepština. Višak poljoprivrednih proizvoda poput žita, kupusa i krumpira odvozio bi se na sajmove, osobito u Senj, a oni koji su imali veće šljivike pekli bi rakiju i nju prodavali. Nešto bi se zaradilo i prodajom stoke, kupnjom mladih volova i konja, te nakon 2—3 godine hranjenja moglo se poprilično zaraditi. Telad i svinje prodavalo se mesarima ili prekupcima po vrlo nepovoljnim cijenama.

Pojedinci su na ledima raznosili po selu raznu robu kao na primjer košulje, gaće, čarape i platno u balama, prodavajući jeftinije nego u dućanima. Zvali su ih pokućarci, no kasnije je i taj posao zamro, iz razloga što jednostavno nije bilo novaca.

U Brinju tijekom 1919. godine dolazi do pobune jedne manje vojne postrojbe. Pobunu su podigli povratnici iz ruskog zarobljeništva, predvođeni izvjesnim **Franjom Babićem i Žegarcem.**

Pozvana je na intervenciju vojna postrojba iz Otočca koja je ugušila pobunu i uhitila Babića i još pet osumnjičenih Brinjaka. Vjerojatno je uzrok toj pobuni bila vrlo loša gospodarska situacija i neimaština, što su pojedini politički agitatori koristili za svoje potrebe. (Bukvić)

Nova država ustrojava teritorijalnu podjelu. **Primorsko-krajiška oblast** sa sjedištem u **Karlovcu** imala je kotareve, među njima je i **Brinje**. Tako zamišljena kotarska samouprava nije nikada provedena u djelo, dok je oblasna uprava **1929.** godine ukinuta šestosiječanjskom diktaturom.

8.5. Političke stranke u Stajnici i njihov utjecaj

Od političkih stranaka na našem području svakako je najznačajnije djelovanje zabilježila Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) koja je poslije prerasla u HSS i Hrvatska stranka prava (HSP).

Treba napomenuti da su stranačke vođe u Stajnici bili najjači trgovci - **Tomo Sertić** - Tikvica (HSS) i **Slave Murković** (HSP). HSS će na brinjskom području voditi glavnu riječ u zaštiti interesa hrvatskog naroda između dva svjetska rata, poglavito zaštitu seljaka u tim teškim gospodarskim uvjetima.

Članska iskaznica Seljačke gospodarske zadruge Stajnica. U potpisu Frane Mesić i Grga Fajdetić

Hrvatska seljačka stranka

Na prvim izborima u novoj državi iz **1920.** godine H(R)SS je dobila premoćnu većinu glasova. Tada u Stajnici bilježimo predsjednika biračkog odbora učitelja **Grgu Fajdetića** (*list "Narodno jedinstvo", organ Samostalne demokratske stranke u Lici, broj: 38. od 18. listopada 1920, izdan u Gospiću*) U predizbornim aktivnostima iz **1923.** i **1925.** započinje nečuven pritisak

Skladište drvene mase ispred Murkovićeve pilane

na vođe oporbenih stranaka i biračke odbore. Tako su nerijetki oružani napadi pripadnika ORJUNE na predizborne skupove, na kojima je bilo ranjenih i mrtvih (*Janjatović*). Bez obzira na te pritiske H(R)SS je uvijek pobjeđivala na brinjskom području. Prema statistici o glasovanju za izbore iz 1923. godine u Stajnici je izišlo 628 glasača ili 91 posto. Od toga je HRSS dobila 625 glasova, Demokratska stranka 1 i radikali 2 glasa.